

A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 60. ÉVFORDULÓJÁRA

LIPTAI ERVIN

A FEGYVERES ERŐK A [MAGYARORSZÁGI] PROLETÁRFORRADALOMBAN

Az első világháború végén kibontakozó, a kapitalista társadalmat alapjainban megrendítő forradalmi eseményekben — a Rajnától a Csendes-óceánig — mindenütt nagy szerepet játszott a hadsereg, a fegyveres erő magatartása.

Az Oroszországban 1917 februárjában lezajlott, majd 1918 őszen a Központi Hatalmak országaiban végbement polgári demokratikus forradalmak győzelmét nem utolsósorban az tette lehetővé, hogy az uralmon levő rendszerek ellen a béke, a politikai és nemzeti szabadság jelszavaival fellépő dolgozó tömegekkel szemben a hatalmi szervek nem tudták a hadsereget sikerrel alkalmazni. Az imperialista érdekek szolgálatára a hadseregbe kényszerített munkások és parasztok millióit a közös érzések és célok egységbe kovácsolták a dolgozó osztályokkal és a sorsdöntő napokban a katonák a forradalom oldalára álltak.

Másként alakult a hadsereg és a forradalom viszonya, amikor a munkásosztály a tőkés társadalmi rend megdöntésének, a szocialista hatalom megteremtésének igényével lépett harcba. Az országok többségében a forradalmi erőknek a társadalom legszélesebb tömegeit átfogó egysége, amelyet a béke akarása, a háborúért felelős, reakciós uralom elleni gyűlölet s a demokratikus szabadságjogok kivívására irányuló szándék kovácsolt össze, a szocialista forradalom napirendre kerülésének időszakában felbomlott. A burzsoáziának a polgári demokratikus forradalmon átment országokban — Oroszország és Magyarország kivételével — a munkásmozgalom jobbszárnyára támaszkodva, sikerült megosztania a dolgozó tömegeket és — alapvetően ebből következően — a hadsereget is saját osztálypolitikájának megfelelően felhasználni, mind külpolitikai törekvéseinek alátámasztására, mind pedig a proletariátus szocialista forradalmi mozgalmának vérbefojtására. A magyarországi fejlődést egyebek között az tette az oroszországihoz hasonlónak, hogy a katonák, az alakulatok forradalmasodása együtt haladt a munkásosztály és a szegényparasztság fő tömegeivel. Ezt a folyamatot a kormány sem erőszak alkalmazásával, sem pedig politikai manipulációkkal nem tudta megállítani.

A hadsereg, a fegyveres erők forradalmasodása a Magyar Tanácsköztársaság előtörténetének fontos és tanulságos részét képezi.

Hazánkban makacsul tartja magát egy nézet, amely időnként szakmai fórumokon is hangot kap, sőt kiadványban is jelentkezett.¹ Ez a polgári de-

¹ Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig. Budapest, 1978.

mokratikus kormányt azért hibáztatja, mert — úgymond — pacifista politikájával a világháborús hadsereget széttzillesztette és így jelentős magyar etnikumú területek védelme lehetetlenné vált.

A valóság ezzel szemben az, hogy az őszirózsás forradalom eredményeképpen hatalomra jutott kormány egy rövid — egy hetet alig meghaladó — időszak után mindvégig nagy erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy fegyvermezett, ütőképes hadsereget hozzon létre. Nem rajta, hanem a dolgozók és katonák állásfoglalásán múlott, hogy kísérletei nem jártak sikerrel.

A polgári demokratikus kormány kezdeti, pacifista katonapolitikáját kétségkívül motiválták a vezetők humanisztikus felfogásából eredő vonások is. A lényeg azonban az, hogy e pacifizmusnak nagyon is egyértelműen meghatározható kül- és belpolitikai funkciói voltak. Külpolitikai tekintetben a háborúért felelős rendszertől való éles elhatárolódást, a győztesekkel való, lehető legkevesebb veszteséggel járó megegyezés útjának egyengetését volt hivatott szolgálni. A pacifizmus hirdetésének belpolitikai célját Linder, az új kormány hadügyminisztere félreérthetetlenül fogalmazta meg 1918. november 3-án Arz vezérezredessel, a Monarchia vezérkari főnökével folytatott beszélgetésében: „Mi itt... a rendet csupán a pacifizmus hangoztatásával tartjuk fenn”² — mondotta. Nem kétséges, hogy a frontokról elkeseredetten hazazönlő katonák lecsillapításában, leszerelésében — ezzel az uralkodó osztályok helyzetének stabilizálásában — fontos szerepet játszott a kormány ilyen irányú agitációja. Azt is meg kell állapítanunk, hogy a kormány a novemberi napokban semmilyen más politikával, semmiféle erőfeszítéssel nem tudta volna megakadályozni a frontról amúgy is dezorganizáltan visszatérő alakulatok felbomlását, a katonák többségének hazatérését.

A kormány pacifista katonapolitikáját, amelyet Linder „nem akarok katonát látni” kijelentése jellemzett, a kül- és belpolitikai események hamarosan túlhaladottá tették. Belgrádban világossá vált, hogy a pacifizmus külpolitikai tekintetben nem érhet el számottevő eredményt. Ugyanakkor az ország számos vidékén a hatalmi szerveknek sorozatos véres akciókban kellett a háború vámszedői ellen fellépő tömegeket — közöttük a hazatért katonákat — leszerelni.

Linder november 8-án történt lemondása után megkezdődött a kormány új katonai politikájának: a hadseregszervezésnek az időszaka. A hadseregszervezést az első hónapokban — Bartha és Festetics hadügyminiszterek vezetésével — lényegében a régi hadsereg egy részének feltámasztásával, szervezeti és morális újjáépítésével igyekeztek folytatni.

Ami az újjászerveződő hadsereg feladatát illeti, már kezdettől fogva a döntő hangsúlyt az ország belső rendjének, a polgárság érdekeinek védelmére helyezték. Barthának november 12-én kiadott parancsa „Magyarország demokratikus függetlenségének, belső rendjének, lakossága személyi és vagyoni biztonságának, valamint általában a törvényes rend fenntartásának biztosítására”³ hivatkozva rendelte el az öt legfiatalabb, háborút viselt korosztály bevonulását.

Hogy a hadsereggel szemben mindenekelőtt a fennálló társadalmi rend megvédésének igényét támasztották, az teljes mértékben megfelelt a polgárság törekvéseinek is: „Az ifjú népköztársaságnak szüksége van továbbra is fegy-

² Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban — HL) Budapest, a Polgári Demokratikus Forradalom iratai (a továbbiakban — PDF) 3/2—16.

³ Hadtörténelmi Múzeum Plakátgyűjtemény,

veres, erőre, *nem külső ellenségek ellen...*” — írta a Pesti Hírlap november 30-i számában.

Tény, hogy a polgári demokratikus köztársaság hadügyminisztériumának rendelkezésére álló fegyveres erők 1918 végén és 1919 elején az antant által újból és újból meghatározott demarkációs vonalakra — kisebb, egészen helyi jelentőségű fegyveres összetűzésektől eltekintve — jelentősebb ellenállás nélkül vonultak vissza. Az igazságnak tartozunk annak megállapításával, hogy az adott helyzetben, a tömegek támogatásának hiányában, a kormány és a hadsereg nem is lett volna képes nagyobb katonai erőfeszítéseket tenni. Ugyanakkor a belső karhatalmi feladatokra igénybe vehető alakulatokat az ország minden részén igen határozottan vetették be a forrongó, lázadó tömegek ellen. Nem kétséges, hogy Bartha, vagy Festetics, ha arra módja nyílik, a szocialista forradalmi mozgalom vérbefojtására a hadsereget éppoly eréllyel használta volna fel, mint az általuk igen nagyra tartott németországi kollégáik tették 1919 januárjában.

A magyarországi helyzet azonban számos hasonlóság, több kínálkozó párhuzam ellenére lényegesen különbözött a németországitól. Mindenekelőtt abban, hogy a területileg jelentősen megkisebbedett Magyarországon a munkásosztály társadalmi ereje és befolyása nagyobb volt, mint a sokkal fejlettebb polgársággal rendelkező Németországban. Ennek következtében a forradalmi munkásmozgalomnak a hadseregre gyakorolt hatása is erőteljesebben érvényesült. A német hadseregben — amelynek alakulatait a visszavonulás kevésbé dezorganizálta, mint a magyarországiakat — a tábornokok és tisztek renoméját sokkal inkább sikerült megőrizni. A magyar nép és a hadsereg a világháborút — a legkezdetibb időktől eltekintve — nem érezte nemzeti ügyének, a katonai szolgálatot mind kevésbé tekintette hazafias feladatnak. A világháború alatti vezetőit, tábornokait sem a hadművészet alkalmazásában elért sikereik, sem nemzeti hovatartozásuk alapján nem érezhette magáénak, hiszen a magyar katonák nagy része a közös hadseregben szolgált, de még a honvédség sem volt — sem céljaiban, sem jellegében — igazi nemzeti hadsereg. Az elvesztett háború nem használt a tisztikar tekintélyének sem.

A november 12-én kiadott parancssal bevonultatott katonák nem mutatkoztak hajlandónak a nekik szánt szerep — a munkások és parasztok féken tartása — teljesítésére. Mind forradalmibbá váló katonatanácsaik vezetése alatt a katonák számos bizonyítékát adták annak, hogy a kormány és a tömegek egyre jobban kiéleződő ellentétében a nép oldalán állanak. A munkástanácsok és a katonatanácsok között országszerte szoros, a forradalom előretételére irányuló együttműködés alakult ki.

Nem csupán egy alakulatra volt jellemző 1919 elején az, amit a salgótarjáni karhatalmi csapatokkal kapcsolatban írt a 40. hadosztály parancsnokságának jelentése: „Bizalmas értesülések szerint a helybeli munkástanács azért keres az itteni karhatalmi alakulások bizalmi férfiaival érintkezést, és azért tart együttes gyűléseket, hogy megvalósítsa azt a tervét, mely a bányagazgatóság elmozdítását célozza és aztán a bányák igazgatását átvegye.”⁴

Bartha és Festetics megkísérelte, hogy különleges riadóalakulatok, különítmények létrehozásával, a legforradalmibb érzelműeknek tartott csapatok leszerelésével úrrá legyen a helyzeten. Kísérleteik kudarcot vallottak és a katonatömegek nyomására kellett mindkettőjüknek a hadügyek éléről eltávozniuk.

Miután félreérthetetlenül bebizonyosodott, hogy a régi hadsereg feltámasz-

⁴ HL PDF 40/10—446.

tásával a kormány semmilyen célját nem képes elérni, 1919 januárjának második felében az addigiaktól lényegesen eltérő katonapolitikai program került napirendre. Elhatározták a behívott fiatal korosztályok elbocsátását, egy új, zsoldos hadsereg szervezését. Meghirdették a „forradalmi honvédelem” jelszavát, s a hadügyminisztérium élére a szociáldemokrata párt egyik vezetőjét, Böhm Vilmost nevezték ki. E lépések nyilvánvalóan arra irányultak, hogy a hadsereget a dolgozó tömegek számára vonzóbbá tegyék, s amit nem sikerült a régi módszerrel elérni, azt a munkásmozgalom szellemi és szervezeti eszköztárának „kölcsonbevételével” valósítsák meg.

A tömegek azonban — saját tapasztalataik, s a kommunista párt felvilágosító munkájának alapján — tudatában voltak annak, hogy a „forradalmi honvédelem” jelszava mögött az adott időszakban az általuk túlhaladottnak ítélt polgári társadalmi rend védelmét célzó szándékok húzódnak meg. A zsoldos hadsereg létrehozására irányuló törekvések ugyanúgy csődöt mondtak, mint az előző hadseregszervezési kísérletek. A még fegyverben álló, korábban behívott katonák, együtt a zsoldos hadseregbe jelentkezett néhány ezer emberrel, március sorsdöntő napjaiban egyértelműen a szocialista forradalom véghezvitelét, a proletárdiktatúra megteremtését követelték. Ismeretes, hogy a szociáldemokrata párt nem egy vezetőjének március 21-én tanúsított magatartására nagy hatással volt a budapesti katonatanácsoknak a bebörtönözött kommunista vezetők kiszabadítására, a proletárdiktatúra létrehozásának támogatására hozott döntése.

A proletárdiktatúráért folytatott harc vértelen győzelme azért volt lehetséges, mert a magyarországi fegyveres erőket semmilyen módszerrel nem sikerült a szocialista forradalom vérbefojtására alkalmas eszközzé tenni, nem sikerült a proletariátus, valamint a felfegyverzett munkások és parasztok: a hadsereg október végén kialakult politikai egységét megtörni. A hadsereg, valamint a vele együtt forradalmasodott népörség magatartása eleve kudarcra ítélt minden olyan törekvést, amely a rendőrség és csendőrség, vagy más, az ellenforradalom szempontjából megbízható alakulatok felhasználásával fegyverrel akarta volna megakadályozni a proletárdiktatúra megteremtését.

A Tanácsköztársaság kikiáltásával a munkásosztálynak — de vele együtt az ország egész dolgozó népének — megváltozott a hatalomhoz, s ezzel a honvédelemhez, a hadsereghez való viszonya.

A fiatal magyar szocialista állam magát a nemzetközi forradalmi mozgalom részének tekintette, s jellegéből eredően a népek testvériségének, együttműködésének elvi alapján állott. A Tanácsköztársaság vezetői az első napoktól kezdve ismételten hangoztatták: a magyar proletariátus államának nincsenek ellességes szándékai egyetlen szomszédos néppel szemben sem és a területi kérdéseket békésen, tárgyalások útján kívánja rendezni.

Mindemellett annak is tudatában voltak, hogy a nemzetközi reakció és a belső ellenforradalom erői minden tőlük telhetőt meg fognak tenni a magyarországi proletárdiktatúra megdöntésére. A szovjet-oroszországi tapasztalatok után e tekintetben senkinek sem lehettek illúziói.

Ennek felismerése nyilvánult meg abban, hogy a Forradalmi Kormányzótanács egyik első feladatának tekintette egy ütőképes fegyveres erő megteremtését.

A magyar Vörös Hadsereg létrehozásáról már március 25-én nyilvánosságra hozott rendelet a proletárdiktatúra fegyveres erejének jellegét, küldetését és feladatait idősebb testvéreinek, az oroszországi Vörös Hadseregnek példája alapján határozta meg.

A magyar rendelet is hangsúlyozta: „A Vörös Hadsereg a proletárság osztályhadserege. Minden katonájának egyenlő kötelessége a forradalmi proletárság érdekeinek védelme minden külső és belső ellenség ellen...”⁵

Mint a Szovjet-Oroszországban 1918. január 28-án kiadott, a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg létrehozásáról szóló dekrétum, a Forradalmi Kormányzótanács rendelete is a világforradalom rövid időn belül bekövetkező további előretörésének perspektívájából kiindulva jelölte meg a Vörös Hadsereg internacionalista feladatát: „harc a világproletárság felszabadulásáért.”⁶ Ez a megfogalmazás természetesen nem azt a szándékot fejezte ki, hogy a kicsiny magyar hadsereg a szuronyok hegyén exportálja a forradalmat más országokba, hanem azt a törekvést, amelyet a szovjet dekrétum így rögzített: a Vörös Hadsereg „támaszul szolgál majd a közelgő európai szocialista forradalmaknak.”⁷

A magyar Vörös Hadsereg jellegéről szólva rá kell mutatnunk egy, a Tanácsköztársaság politikai és katonai vezetőinek szemléletéből következő sajátosságra, amely nem csupán teoretikus jelentőséggel bírt, hanem viszonylag hosszabb időn keresztül rányomta a bélyegét a hadsereg építésére is. A szovjet-oroszországi dekrétum szerint a munkás-paraszt Vörös Hadseregnek „a dolgozó osztályok legöntudatosabb és legszervezettebb erőit”⁸ kellett soraiba tömöríteni. A magyar Vörös Hadsereg kiegészítését pedig a rendelet szerint csak a *proletariátus* öntudatos, szervezett, önként jelentkező elemeiből toborzás útján kívánták a rendelet szerint végezni.

A Vörös Hadsereg létrehozásáról szóló rendelet kiadása megteremtette az elvi alapjait az új típusú szocialista hadsereg létrehozásának. A szervezőmunka, a toborzás március végén és április első felében olyan eredményeket hozott, amelyek a munkásosztálynak a honvédelem ügyéhez való megváltozott viszonyát, a Tanácsköztársaság internacionalista jellegét tükrözték. A munkások tömegével kérték felvételüket a hadseregbe. Külföldről és az ország területéről ezrével álltak a Vörös Hadsereg zászlói alá a más nemzetiségű önkéntesek. Jellemző tény, hogy az első, újonnan szervezett alakulatok éppen az orosz, osztrák, szlovák, lengyel, délszláv, román és más internacionalistákból alakult ezredek voltak.

A hadseregépítő munka azonban a március 21-től április 16-ig terjedő időszakban alapján véve nem tudta adekvát tartalommal, szervezeti erővel kitölteni az új típusú, szocialista hadsereg eszmei kereteit. Alapvetően nem változott a személyi állomány, mert az önkéntes jelentkezők felszerelése, kiképzése nem történt meg, és — reálisan nézve — még nem is igen történhetett meg. Nem alakult — és nem is alakulhatott ki a hadsereg új szelleme.

A csapatok nagy részénél még a szocialista forradalom győzelme előtti állapotok uralkodtak. A parancsoknak, s a parancsnoknak nem volt tekintélye. A volt tisztekre nemigen hallgattak, a maguk által választott alparancsnokokat a katonák csak annyiban és addig fogadták el, amíg azok számukra kedvezőnek látszó módon cselekedtek. Komisszárok, akik a parancsnoki tevékenységet a proletárdiktatúra politikai súlyával támaszthatták volna alá, még alig néhány alakulathoz küldettek ki. Ez a hadsereg nagy és pozitív történelmi szerepet játszott a szocialista forradalom győzelme előtti időszakban, amikor a burzsoázia hatalmának dezorganizálása volt napirenden, és amikor legfőbb

5 A Magyar Vörös Hadsereg 1919. Válogatott dokumentumok. Budapest, 1959. 82. o. A Forradalmi Kormányzótanács 1919. március 24-i határozata.

6 Uo.

7 A Szovjetunió története. Válogatott dokumentumok. Budapest, 1961. 296. o.

8 Uo.

feladata abban állott, hogy ne lehessen rendeltetésének, a katonai vezetés céljainak megfelelően a proletármozgalom ellen felhasználni. Lényegében anakronisztikussá vált azonban, amikor a Tanácsköztársaság védelme erős, fegyelmezett, ütőképes fegyveres erőt követelt.

A helyzet bonyolultságát növelte, hogy az egyetlen viszonylag ütőképes hadosztályt, amelynek fegyelme megfelelő volt, nacionalista, forradalomellenes tisztikar tartotta kezében. A tiszántúli front nagy részét tartó ún. „Székely Hadosztályt” a polgári demokratikus időszak katonai vezetői elsősorban azért értékelték és támogatták, mert keményen antikommunista, forradalomellenes magatartást tanúsított.⁹ E magatartás egyenes következménye volt, hogy a hadosztály vezetői a Tanácsköztársasággal szemben az első pillanattól kezdve ellenséges érzületeket tápláltak, és csakhamar a hazaárulás útjára léptek.

A román királyi csapatok április 16-i támadásával megindult intervenció új helyzetet teremtett. A proletárdiktatúra létét, az ország függetlenségét fenyegető fegyveres beavatkozás a magyar munkásosztálytól, a tanács hatalomtól azt követelte meg, hogy ettől kezdve erkölcsi és anyagi energiáinak zömét a honvédelemre mozgósítsa.

Az április végére, május elejére kialakult helyzet: a polgári demokratikus köztársaságtól örökölt fegyveres erő teljes összeroppantása, az egész Tiszántúl, valamint a borsodi iparvidék megszállása, a nógrádi medencét fenyegető előnyomulás, a dél felől jelentkező veszély nem csupán egy kicsiny, a világháború pusztító következményét viselő ország morális erejét tette volna próbára. A történelem számos példával szolgál arra, hogy ennél jóval kedvezőbb stratégiai helyzetben levő, lényegesen nagyobb és erősebb országok a kapituláció útját választották.

A magyar munkásosztály szocialista hazaszeretetének, az új államához, kivívott hatalmához való kötődésének, ragaszkodásának bizonyítéka, hogy ebben a súlyos helyzetben, a munkásmozgalom számos régi, tekintélyes vezetőjének ellenkező véleményével szemben is, önfeláldozóan vállalta a további harcot, a proletárdiktatúra védelmét.

A munkásosztály akarata nyilvánult meg a Budapesti Munkástanács május másodikai, a proletárdiktatúra megvédésére hozott döntésében. Erre támaszkodva született meg a Forradalmi Kormányzótanács határozata, amely elrendelte a munkásosztály általános mozgósítását. „Minden katonailag kiképzett proletár haladéktalanul tartozik frontszolgálatra bevonulni. Minden katonailag kiképzetlen munkás vagy kiképző zászlóaljakra kerül, vagy pedig erődítési munkák végzésére köteles”¹⁰ — mondotta a határozat. E szerint tehát elvileg az egész munkásosztály katonaköteles korú férfiainak a honvédelmi feladatok ellátására mozgósították.

Az önkéntességen alapuló hadkiegészítés gyakorlati revíziója már közvetlenül az intervenció támadás után megkezdődött. A Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács már április 19-én úgy döntött, hogy a munkásság felének, valamint a Forradalmi Kormányzótanács és a munkástanács tagsága felének be kell lépnie a hadseregbe. A május másodikai határozat pedig az önkéntességen alapuló hadkiegészítés elvének végleges feladását jelentette.

⁹ „A székely csapatok értékét legjobban bizonyítja az a tény, hogy Szatmár város polgármestere a kormánybiztos és a nemzeti tanács elnökének jelenlétében kijelentette, hogy a székelyek jelenléte Szatmáron a rend és a közbiztonság fenntartása érdekében szükséges.” „A székelyek a bolsevikieknek feltétlen ellenségei és a rendező elemeknek leküzdésére, a rend fenntartására a hadosztály területén feltétlenül rendelkezésre állnak...” HL PDF 40/2-7. Nagy Vilmos szds. jelentése.

¹⁰ Népszava, 1919. május 3.

Nem kétséges, hogy 1919. májusának nagyszerű napjaiban a magyar munkások tízezreit nem a Tanácskormány határozatának imperatív jellege, hanem a szocialista haza iránti szeretet, a kivívott szabadság megvédésének szándéka, az önkéntes elhatározás készítette arra, hogy fegyvert ragadjanak. A munkáságnak, a népnek, elege volt a háborúból. Ezért vetett véget az októberi forradalommal az imperialista vérontásnak, ezért állott ellen a polgári demokratikus kormányzat minden hadseregszervező törekvésének. Most azonban saját érdekeinek, saját államának védelméről volt szó, s lelkesen vállalta a harcot.

A munkások tömeges bevonulása nem csupán azt jelentette, hogy a Vörös Hadsereg napok alatt a szocializmus ügye iránt elkötelezett, lelkes munkásokból álló ezredek sorával, zászlóaljok sokaságával erősödött meg. Forradalmi szellemük, elszántságuk nem csak az áprilisi harcokban demoralizált alakulatok katonáit ragadta magával, hanem kihatott az egész társadalom magatartására.

A munkásoknak a szocialista ország megvédésére irányuló eltökéltsége döntően befolyásolta a volt tisztek álláspontját is. A polgári demokratikus időszakban a hivatásos tisztek túlnyomó része tanácstalanul, perspektívtalanul sodródott az eseményekkel. Ez a tanácstalanság a Tanácsköztársaság kikiáltását követően sem szűnt meg, sőt, a korábbinál még ellentmondásosabbá vált a helyzetük. Egyrészt látták a Vörös Hadsereg létrehozására irányuló szándékot, tapasztalták, hogy a proletárdiktatúra igényt tart munkájukra, szakértelmükre — másrészt azt is konstatálhatták, hogy a csapatok harci feladatok végrehajtására alkalmatlanok, s az ellenség nyomására könnyen dezorganizálódnak. Május 3-a után világossá vált számukra, hogy a proletariátus akar és tud hazájáért harcolni, hogy az igazi Vörös Hadsereg céltudatos, elszánt, fegyelmezett fegyveres erő, amely képes az előtte álló nagy forradalmi és hazafias feladat teljesítésére: az intervenció megállítására és visszaverésére.

A régi, hivatásos tisztek többsége számára — ha nem is ellentmondások és kétségek nélkül — hosszú hónapok óta először nyílt meg a lehetőség hivatásukat úgy gyakorolni, hogy az egyrészt az állami vezetés, másrészt a parancsnokságuk alatt álló katonák szándékának — és lényegében a honvédelemre irányuló saját törekvéseiknek is megfelelt.

A májusi fordulatot követő átszervezés folyamán került sor a Vörös Hadsereg proletárjellegének további erősítése érdekében a munkásmozgalomban tapasztalatokat szerzett személyeknek vezető parancsnoki pozíciókba állítására. Az újonnan szervezett hadtestek élére Vágó Béla, Landler Jenő, Hamburger Jenő (illetőleg az őt hamarosan leváltó Pogány József), valamint Haubrich József állott. Számos ezred és zászlóalj parancsnokságát is olyan, a munkásmozgalom iránt elkötelezett személy vette át, mint amilyenek Steinbrück Ottó, Szántó Zoltán, Pogány Kálmán, Köblös Elek és mások voltak.

Lényegében ekkor erősödött meg és vált szervezetté a katonai-politikai megbízottak, a komisszárok intézménye is.

A hadsereg újjászülésének szimbólikus jelentőséggel is bíró bizonyítéka volt a Vörös Hadsereg első győzelme: Miskolc felszabadítása, amely az 1. hadosztályban tömörült munkásezredek katonáinak: a MÁV-gépgyár, a Ganzgyár, az Óbudai Hajógyár, az Istvántelki Főműhely, dolgozóinak; budapesti építőmunkásoknak és postásoknak a hősiességét dicséri.

A munkásosztály általános katonai mozgósítása tette lehetővé, hogy június elején a Vörös Hadsereg a passzív védelmet a tartós eredmények elérésére egyedül alkalmas aktív cselekvéssel: ellentámadással cserélje fel. A magyar

proletárok fiatal hadserege néhány nap alatt súlyos csapást mért a csehszlovák burzsoázia intervenciós csapataira, s katonai sikerei megteremtették a lehetőségét a testvéri Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltásának.

A világszerte nagy figyelmet kiváltó siker természetesen lelkes visszhangot váltott ki az egész magyar társadalomban. A Magyar Tanácsköztársaság védelme nem csak a proletariátus ügye volt, hiszen az intervenciósok támadása az ország függetlenségét, nemzeti létét veszélyeztette. A május közepe óta sikeresen küzdő Vörös Hadseregben a munkások mellet bátran helytálltak a dolgozó nép más elemeiből rekrutálódott — elsősorban paraszti származású — katonák is.

A munkásosztály május másodikát követően történt általános mozgósítása az adott vészhelyzet elhárítására irányult. Az egész munkásságnak a fegyveres erőkhöz, illetőleg a közvetlenül a honvédelmi feladatokat ellátó alakulatokba való mobilizálása azonban olyan maximális erőfeszítést jelentett, amely huzamos időn keresztül, a társadalom, a politikai, gazdasági élet, sőt a közvetlen katonai érdekek veszélyeztetése nélkül, nem volt tartható. Eleget mondható, ha arra gondolunk, hogy a férfi munkaerő nagy részének kiválása milyen súlyosan érinti az ipar (ezen belül a hadiipar) termelését, és mit jelent ez a helyzet a hadsereg utánpótlásának szempontjából.

Mint korábban rámutattunk, a Vörös Hadsereg alapító rendelete a hadsereg feltöltésének, utánpótlásának bázisát eleve a munkásosztályra korlátozta. Megítélésünk szerint ennek magyarázata bizonyos szemléleti gyengék, a szövetségi politikai követelményeinek nem kellő megértése mellett abban is kereshető, hogy a Tanácsköztársaság vezetői, akik az európai szocialista forradalom gyors előretörését várták, nem számoltak a széles kiterjedésű arcvonalon folytatott, elhúzódó háború lehetőségével.

A hadseregben és a háterszágban szerzett tapasztalatok, a nemzetközi viszonyok és a stratégiai helyzet értékelése a Tanácsköztársaság katonai vezetőit arra késztették, hogy újabb lépéseket tegyenek a Vörös Hadsereg társadalmi alapjainak kiszélesítése érdekében. A teendők helyes felismerésében minden bizonnyal segítette a magyar vezetőket a Bolsevik Párt VIII. Kongresszusának a parasztkérdéssel kapcsolatban elfoglalt álláspontja, melyet Szamuelynek moszkvai útja alkalmával módja volt megismerni. Június elején a Forradalmi Kormányzótanács rendeletet hozott a *dolgozók általános védkötelezettségének* bevezetéséről.

A hadkiegészítés mint a forradalmi honvédelem egyik központi kérdése napirendre került a Tanácsok Országos Gyűlésén is. A vita egyik legfontosabb témája a parasztságnak a Vörös Hadsereghez való viszonya volt. Mivel elhangzottak olyan nézetek, amelyek kétségbe vonták a parasztságot honvédelmi készsége, Landler, akinek hadtestében módja volt a parasztkatonák magatartását és szándékait megismerni, nyomatékkal mondhatta róluk, hogy „ha nincsenek is olyan világos fogalmaik a proletárdiktatúráról, de érzésben feltétlenül becsületesebb hívei a proletárdiktatúrának, mint sok defetista, hitvány kormánybiztos”¹¹.

A Tanácskongresszusnak a hadügyi vita lezárásaként hozott határozata elvileg ismét jelentős előrelépést tartalmazott a hadseregépítés terén: elrendelte a dolgozók *általános mozgósítását*. „A tanácsok országos kongresszusa átérzi, hogy az erős Vörös Hadsereg egyetlen biztosítéka a proletárruralomnak. Ezért a Vörös Hadsereg megerősítése érdekében elrendeli a dolgozók általános moz-

11 A Tanácsok Országos Gyűlésének Naplója. Budapest, 1919. 206. o.

gósítását... Az általános mozgósítás módja és ideje tekintetében a Kormányzótanács tartsa szem előtt, hogy ma ez a legfontosabb életérdeünk¹² — hangoztatta a határozat.

Ez a határozat a Vörös Hadsereg fejlődésének tulajdonképpen olyan jelentős állomása lehetett volna, mint az, amely május elején a munkásosztály tömegeit készítette fegyverfogaásra. A valóságban azonban a következő hetek eseményei nem a kongresszus által megjelölt irányban haladtak.

Az északi területeknek az antant jegyzékeiben követelt kiürítését a nemzetközi helyzet alakulásának negatív tendenciája, a hátország politikai és gazdasági viszonyainak romlása, az ellenforradalom erősödése mellett a hadsereg kifáradása is okozta. Ugyanakkor a visszavonulás elrendelése a katonák hangulatát tovább rontotta.

A május elején lelkesen jelentkezők egy részét az nyomasztotta, hogy a visszavonulás a hősi harcok eredményeit tette semmissé. Mások úgy vélekedtek, hogy mivel az intervenció sok egyezkedésre kényszerültek, s lényegében a határokat is megállapították, a Tanácsköztársaságot létében fenyegető közvetlen veszély elhárítása megtörtént: teljesítették kötelességüket, nincs értelme a további katonáskodásnak.

Június végén, július elején romlott a volt hivatásos tisztek hangulata is, elsősorban a gödöllői főhadiszálláson és néhány magasabb beosztásban dolgozók körében. Ugyanazok a tisztek, akik közül egyesek az év elején a polgári demokratikus kormányt arra ösztönözték, hogy a wilsoni elvekbe fektetett délibábos reményeket feladva a III. Internacionáléban, a nemzetközi munkásmozgalom növekvő erejében keressenek törekvéseiknek támaszt, most már reménytelennek érezték a kialakult nemzetközi helyzetet. A vezérkarban dolgozók az átlagembereknél sokkal jobban tisztában voltak az ország gazdasági helyzetével, a hadsereg fenntartásához és működéséhez szükséges anyagok és eszközök nyomasztó kimerülésével. (Csak példaként jegyzem meg, hogy július közepén a hadsereg lövegállományának feléhez már csupán 1—2 napra elegendő lőszer maradt.)

Elsősorban a vezető katonai beosztásokban levők tudtak arról, hogy Szegeden ellenforradalmi kormány alakult, s az antant — mely a visszavonulás után a Tanácskormánnyal nem akart tárgyalni — az ellenforradalmi kormányt támogatja. Addig, ha a katonai pályán akartak megmaradni, más lehetőség híján csak a Vörös Hadseregben képzelhették el tevékenységüket. Most már egy másik alternatíva is kínálkozott. Sok vezető beosztású volt tiszt élt is e másik alternatíva által kínált lehetőséggel: titokban kapcsolatot teremtett a szegedi ellenforradalmárokkal.

A visszavonulás és az annak következményeként jelentkező nehézségek június végén és július elején a Tanácsköztársaság és a Vörös Hadsereg vezetőit arra kényszerítették, hogy ne a fegyveres erők számbeli növelésével, a dolgozók mozgósításával foglalkozzanak, hanem erőiket a meglévő hadsereg dezorganizálódásának megakadályozására, fegyelmének, harci szellemének megerősítésére összpontosítsák.

Hogy ezek az erőfeszítések eredménnyel jártak, azt még Julier is elismerte. Az ő megfogalmazásában: „a csapat szelleme a frontról való visszavonulás után a népbiztosok által kifejtett agitáció következtében ismét vörössé vált”.¹³ Ezzel párhuzamosan azonban ténylegesen nem folyt a dolgozók mozgósítása,

¹² Uo. 228. o.

¹³ Julier Ferenc: Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén. Magyarország, 1919. június 13.

a hadsereg számbeli erősödése. Közel két héttel a dolgozók mozgósítására vonatkozó határozat elfogadása után, július 5-én, a Vörös Hadsereg harcos állományának létszáma nem növekedést, hanem mintegy 4000 fős csökkenést mutatott. A parasztságnak a Tanácsok Országos Gyűlésén elhatározott széles körű mobilizálására s ezzel a Vörös Hadsereg létszámának jelentős megnövekedésére gyakorlatilag nem került sor.

A hadseregbe áradó új tömegek felszerelését, főként pedig ellátását a nul-lára redukálódott készletek sem tették lehetővé. A növekvő szükség készítette a Tanácskormányt olyan elhatározásra, hogy az északról visszavont csapatokat — főleg a Dunántúlon — élelmiszerek rekvirálására használja fel. Ez az intézkedés azonban elkerülhetetlenül rossz hatást gyakorolt volna a parasztság hangulatára és magatartására. Ennek tudata nem kis szerepet játszott abban, hogy a Forradalmi Kormányzótanács elfogadta a tiszántúli offenzíva tervét, hiszen a Tiszától keletre eső területek beérett termése lényegesen enyhítette volna az ország gondjait.

Ilyen körülmények között a Vörös Hadsereg utolsó, mindent egy lapra feltevéő támadása az antant ígérete ellenére a Tiszántúlt továbbra is megszállva tartó román királyi intervenció csapatok ellen kisebb erőkkel indult meg, mint amivel a Tisza mögött kedvező védelmi pozíciókban elhelyezkedett ellenfél rendelkezett.

A megáradt folyón való erőszakos átkelésnél mutatott hősiesség magatartás, az első napok sikerei a proletárhadsereg májusi, júniusi diadalainak emlékéét idézték. Nem a katonák harckészségén, hanem mindenekelőtt az intervenciók túlerején, a nemzetközi forradalmi mozgalom helyzetének átmeneti romlásán, a hátszág kifáradásán és fontos politikai, valamint katonai pozíciókban levő személyek áruló tevékenységén múltott, hogy önfeláldozásukat nem koronázta győzelem.

A magyarországi 1919-es szocialista forradalom fegyveres erőinek harcái a hazai és nemzetközi forradalmak történetének szép és tanulságokban bővelkedő fejezetét képezik. Mint az oroszországi munkásosztály, az 1918—19-es forradalmakban a magyar munkásság is bizonyosságot tett: a nemzet és a haza érdekeinek védelme éppúgy elválaszthatatlan a társadalmi haladás, a nép ügyének szolgálatától, mint attól, hogy segítően s egyszersmind segítette kapcsolódják a nemzetközi progresszió áramlatába. A magyar Vörös Hadsereg tettei meggyőzően cáfolták meg a munkásosztálynak a nemzet, a haza sorsa iránti közömbösségről hangoztatott burzsoá rágalmakat. Az 1919-es magyar proletár hadsereg nem csupán a munkásosztály, hanem objektíve az egész nemzet akaratát, elszántságát fejezte ki, s ezzel még az ellenségnek is számolnia kellett.

Az 1919-es magyar Vörös Hadsereg küzdelme nem csupán szocialista nemzetünk nagy forradalmi hagyománya. A Nagy Októberi Szocialista Forradalmat követő szocialista világmozgalom fejlődésének egyik jelentős állomásként a nemzetközi haladás erőinek is közös történelmi öröksége. Emléke különösen közel áll azokhoz a népekhez, melyeknek legforradalmibb, internacionalista gyermekei a saját hazájukban, vagy a Vörös Hadsereg soraiban tettekkel fejezték ki iránta szolidaritásukat — annak tudatában, hogy nemcsak a szocialista Magyarorszáért, hanem a saját népük és az egész emberiség jobb jövőjéért is cselekszenek.